

Saját hazában felegyenesedve élni

Előadás a magyarországi politikai helyzetről 1988 októberében
a Göteborgi Magyar Egyesületben

Egy Sztálin agyában megszületett nagyszabású kísérlet eszméje meglehetősen kíméletlen módon kísértett rajtunk: lehet-e az orosz világbirodalom határait Európában minél messzebbre tolni, lehet-e a kelet- és közép-európai kisépeket, kisnemzeteket a maguk nemzeti, politikai hagyományaitól elszakítani, lehet-e őket nemzeti öntudatukból kivetkőztetni, lehet-e őket a társadalomszerveződés természetes útjairól, a demokrácia útjairól végképpen leszoktatni, és egy moszkvai mintára szabott normaruhába beöltöztetni? Ez a kísérlet tulajdonképpen azóta folyik, hogy a második világháború véget ért, és ha visszatekintünk az azóta eltelt időre, akkor a nyolcvanas évek közepéig úgy tűnt – 1956 októberének mérvadó és mértékteremtő kivételével –, hogy ez a kísérlet valójában sikeres is lehet. Igen, meg lehet egy népet fosztani a nemzeti öntudatától, el lehet törölni a demokráciára való hajlandóságokat, és fenn lehet tartani egy moszkvai típusú formababut. 1956 októbere azonban megmutatta, hogy mindez csak látszat, mindez lehetetlen, és hogy minden nép emlékezetében, lelkében van egy zug, amelyik hozzáférhetetlen minden erőszak, minden zsarnokság számára, és ebben a kis zugban a nemzet mindig képes elrejtőzködni, és az első alkalommal, amikor erre módja nyílik, az ebben a kis zugban megtartott lényéből újra tudja építeni önmagát. Ezért 1956 fényes és mérvadó pontja a magyar történelemnek, és ezért most, amikor Magyarországon a megújulás jelei is mutatkoznak, 1956 emléke, tapasztalata különös jelentőséget nyer. Nem véletlen az, hogy a nemrégiben létrejött független politikai-társadalmi mozgalmak mindegyikének a programjában az elsők között van 1956 felülvizsgálata és méltó helyre helyezése a nemzet emlékezetében, a nemzet történetében.

A forradalom leverése után – és ez is annak a jelentőségét, megkerülhetetlenségét mutatja – nem lehetett helyreállítani az ötvenes évek Rákosi-féle diktatúráját. Noha az intézményrendszer változatlan maradt, és ma is csak nagyon csekély eltéréseket mutat a legsötétebb ötvenes évek politikai intézményrendszeréhez képest, a hatalom magatartása 1956 után mégis megváltozott. A hatalom az úgynevezett önmegtartóztatás elvét gyakorolta. Alkut ajánlott a népnek, ennek a gerince törött népnek, amelyik a forradalom leverése után, azt mondhatjuk, hogy szinte fejvesztve kimenekült, és faképnél hagyta a nemzeti és a po-

litikai öntudatát. Ezzel a néppel meg lehetett kötni azt az alku, melyben az lemond arról, hogy a saját hazájában felegyenesedve éljen, lemond a politikai jogairól, és ennek fejében egy keleti viszonylatban érzékelhető lassú-lassú gyarapodásocska jut neki, egy kicsivel nyugodtabb, zaklatásmentes magánélet, rántott hús, trabant, csőváros-hotel, húsz négyzetméteres nyaraló valamelyik víz partján. Ez volt az ajánlat, és ezt ez a megvert, legyőzött magyarság elfogadta. De a jelek szaporodtak az évek során, amelyek azt igazolták, hogy ha ez a nép elfogadta is ezt az ajánlatot, igazán sohasem becsülte azt. Nem volt tőle elragadtatva. És az a politikus, akiről ezt a korszakot most már végleg elnevezték, tulajdonképpen hiába tudta magáról elterjeszteni a jó király legendáját a hatvanas években, ez a nép emlékezik. Ennek így is kell történnie. Ez azonban önmagában kevés, ennél sokkal fontosabb és tételesebb felelőségekkel tartozik még a magyar népnek, és remélhetőleg ez a felelőségre vonás független bíróságon fog megtörténni a kivégzések és a megtorlások miatt.

Mielőtt visszanezünk, és kissé részletesebben szólok majd a megtartó erők létéről, egyelőre fogadjuk el azt, hogy Magyarországon ma a politikai vezetésben is érzékelhetően létezik egy reformszárny, amely új korszak építésére szánta el magát. Részben kényszerűségből, annak a felismeréséből, hogy ez a politikai szerkezet elérkezett tűrőképességének természetes határaihoz. Már semmiféle felmerülő ügyet nem tud kezelni, nem tud megoldani, legyenek azok politikai ügyek, diplomáciai, gazdasági, szociális ügyek vagy az egészségügy problémái. Létezik még egy másik szféra is, ahol az erkölcsi elzúllást kellene megállítani. Ez a szerkezet mindenben tehetetlenné, működésképtelenné vált, ezért általános felismerés, hogy Magyarországon új korszaknak kell elkezdenie. A hivatalos nyilvánosság is ezt tükrözi.

Ha innen visszafele próbáljuk megkeresni a nyomait, hogy miként maradt életben 1956-tól mostanáig ez a lappangó és tulajdonképpen láthatatlanná tett, láthatatlanságba kényszerített magyar progresszió, én a magam részéről két fontos csomópontot és három vagy négy fontos csoportosulást látok, amelyeknek az érdemeit nem lehet eltúlozni abban, hogy az eszmék életben maradtak, és az ország, de legalábbis az értelmiség nem a teljes készületlenség állapotában érkezett el arra a válaszütra, amelyik ma az egyik irányban Európát mutatja, a másik irányban a harmadik világot. Ezen a válaszüton valószínűleg évek alatt el fog dőlni, Magyarország Európába jut-e, vagy a harmadik világba.

Nagyon fontosnak tartom a népi írók tevékenységét, a népi írók működését, különösképpen a nemzeti kisebbségek veszélyeztetettségének a tudatosításában. Ha nem lett volna Illyés Gyula, ha nem lett volna Csoóri Sándor, s ha nem lettek volna még néhányan, akkor még sikeresebb lehetett volna a magyar politika negyvenéves semmivel sem menthető hallgatása ebben az ügyben, a magyar sajtónyilvánosság semmivel nem menthető hallgatása. Akkor még súlyosabb következményekkel járt volna, hogy nemzedékek nőnek fel annak ismerete nélkül, hogy ennek a kilenvenháromezer négyzetkilométeres országnak a határain túl is élnek még magyarok. Ez, úgy gondolom, többé nem érdeme ennek társadalomnak.

Azután a hatvanas évek közepétől kezdett körvonalazódni egy olyan közgazdász csoportnak a léte, amelyik azért lesz szükségszerűen és elkerülhetetlenül valamilyen árnyalatú ellenzéke a fennálló politikai kurzusnak, mert a gazdasági racionalitás szempontjait tudják érvényesíteni, és ezek a szempontok ellentmondanak annak a politikai berendezkedésnek, amelyikben megszülettek. Tulajdonképpen a 68-as gazdasági reform egy nagyon mértéktartó alkunak készült volna ezzel a közgazdász csoporttal, amelyről azonban el kell mondanunk azt, hogy ekkor, 1968-ban, annak érdekében, hogy a piacgazdaság gondolatából valami megvalósulhasson Magyarországon, taktikai okokból lemondtak ennek a törekvésnek a politikai konzekvenciáiról, eltekintettek a politikai reform követelésétől azon megfontolásból, hogy a diktatúraellenes trójai falovat a gazdasági racionalitás érdekében hátha könnyebben be tudják vontatni a párt berkein belülré. De szinte azonnal kiderült, hogy politikai garanciák nélkül nem lehet gazdasági reformot csinálni az egypártrendszer-diktatúrában, mert politikai garanciák hiányában egy ilyen berendezkedésben semmire sincsen garancia: minden elképzelésből csak annyi valósul meg, amennyinek a megvalósulását a törvények felett álló intézmények vagy személyek akarják. De ezzel együtt el kell ismernünk, hogy ennek a közgazdász csoportnak a színrelépése és újabb nemzedékeiknek a hetvenes és a nyolcvanas évek folyamán történt fokozatos radikalizálódása az egyik része volt egy nagyon lassan megjelenő és megszerveződő magyar szellemi progressziónak.

Meg kell említenünk a marxizmusból kiábrándult filozófusok, a Lukács-tanítványok csoportját, amelyik a hatvanas évek második felében, illetve vége felé egy alternatív lehetőséget látszott képviselni, és akiknek a tanítványai, tehát a mostani Lukács-óvoda – így nevezik – tagjai alkotják az úgynevezett radikális ellenzék csoportját. Ők alapították meg a nyolcvanas évek elején a *Beszélő* című folyóiratot s a független szamizdat könyvkiadókat. Úgy tűnik, mintha ők a fellépésük idejétől mostanáig nem tudták volna a befolyásukat jelentősen kiterjeszteni a magyar társadalom köreiben, mivel nem voltak hajlandók politikai taktikákat követni. Ez nagyon különös. Viszont a magyar demokratikus gondolat kialakításában, a forradalom emlékeinek ápolásában érdemeik elvitathatatlanok, és az általuk gyakorolt, meghonosított magatartással állandó kihívást adtak az egész magyar szellemi életnek. Ez is egy nagyon fontos dolog.

Ezek a csoportok 1985-ben egy tanácskozást tartottak a Monorierdő kempingjében. Ezt a tanácskozást még Donáth Ferenc kezdeményezte, szervezte, és három napon keresztül ott sátrak alatt arról tanácskoztunk körülbelül ötvenen, hogy ha a helyzet az, hogy a politikai vezetés – mint látszik – nem hajlandó beismerni, hogy szélesedő válság van az országban, a politikai vezetés nem hajlandó kezdeményezni egy megújulás eltervezését, akkor az értelmiség tovább nem várhat, hanem függetlenül, engedély nélkül, önállóan kell megkezdenie a társadalmi és gazdasági patthelyzet elhárítását, ennek programját kimunkálnia, és önállóan kell megszólítani a magyar társadalmat. Ezután, de még mindig a Kádár-korszakban, 1987 folyamán gyors egymásutánban jött létre a Magyar

Demokrata Fórum, amelyik a népi-nemzeti kötődésű írókat, történészeket, szociológusokat tömöríti elsősorban, majd a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelyik főképpen a radikális ellenzéket képviseli súllyal, de nagyon sok felől érleli a tevékenységét, majd a Fiatal Demokraták Szövetsége, a FIDESZ. Ez a három csoport van Magyarországon, amelyeket ma független politikai mozgalmaknak lehet tekinteni. Ezt a három csoportot lehet politikai pártok kezdeményének tekinteni.

Nem lehet pontosan megítélni, hogy mennyi része volt ennek az erjedésnek Kádár János elmozdításában és az MSZMP-n belül egy új politikus nemzedék hatalomra jutásában. De az bizonyos, hogy az ország hangulatának a megváltoztatásában, az ország orientálásában egy mind szabadabb lélegzetű beszéd meghonosításában ezeknek a csoportoknak volt szerepük.

Most tegyük fel a kérdést, hogy mi is történt valójában ezzel a politikai generációváltással, mi is történt Kádár János elmozdításával, mit ígér a mai vezetés programja, milyen természetű a független csoportok oppozíciója, milyen természetűek e csoportok elképzelései, és milyen programok alakulnak köreikben?

A mostani politikai vezetés mérvadó személyiségei között meglehetősen nagy különbségek vannak, nem lehet ezeket árnyalatnyi különbségeknek nevezni. Hogy mégis szövetségre, koalícióra léptek egymással, annak az az egyszerű oka volt, hogy külön-külön egyiknek sem lett volna ereje ahhoz, hogy ezt az egész magyar politikára rátelepedett szörnyű monstrumot, ami a harminc év tekintélyével és szenilitásával megsúlyozódott Kádár János volt, el tudták volna mozdítani. Erre szövetkezniük kellett egymással olyan egymástól nagyon távol levő politikusoknak, mint Pozsgai Imre és Berecz János vagy mint Grósz Károly és Nyers Rezső. De bizonyos, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor az őrsegváltás, a nemzedékváltás lezajlott, ezek a különbségek, ezek a nem árnyalatnyi eltérések a politikai elképzelésekben fokozott jelentőséget kapnak, nagyon erőteljesen megosztják a párttagság közvéleményét, és ezek a néha alig egyeztethető eltérések miatt történt az, hogy 88 májusa óta, mióta az MSZMP országos értekezlete ezt a váltást végrehajtotta, a magyar politikában tulajdonképpen nem történt semmi érdemleges, a kormány felől nem jött érdemi kezdeményezés, nem történtek korszaknyitó gesztusok, nem történt kísérlet egy új nemzeti kiegyezés, egy új nemzeti közmegegyezés megteremtésére.

Grósz Károly, aki tegnapig vagy tegnapelőttig, nem tudom pontosan... Önök nyilvánvalóan értesültek arról, hogy mi történt az utóbbi héten Magyarországon, de azt hallottam, hogy már nem miniszterelnök... De mégis, az MSZMP főtitkáraként a mai napig is ő az ország első számú vezetője. Véleményem szerint ez nagyon rossz felállás. Talán Berecz János kivételével bárkire a most kialakult garnitúrából azt merném mondani, hogy Grósz Károlynál kielégítőbb, reményteljesebb. Grósz Károly ugyanis egy machiavellizmussal beoltott, de szívében mélyen sztálinista rendpárti típus. Nagyon okos, sajnos, nagyon okos, cinikusan okos, nagyon meg tudja válogatni a tanácsadóit, de egy bizonyos,

hogy nem demokrata, és nem is lesz az soha életében. Tehát minden pillanatban el fog menni egészen addig a határig nyitásban, decentralizálásban, a nyilvánosság szabadabbá tételében és a politikai intézményrendszer reformjában, ameddig kénytelen ahhoz, hogy még megőrizhesse a hatalmát, de tőle nem fog kiindulni demokratikus, illetve nemzeti kezdeményezés. A nemzeti és nemzetiségi kérdésekhez való affinitása a nullával, sőt a mínusz végtelennel egyenlő. Mindenki tapasztalhatta ezt, aki figyelemmel követte a szégyenletes aradi csúcs-találkozót, amelyiken Grósz Károly bebizonyította: nem alkalmas arra, hogy egy nemzetet és egy nemzetiséget képviseljen ebben a kiélezett, fenyegető és a fontos lépésekre csak nagyon kevés időt biztosító helyzetre.

Olyan emberekre van szükségünk, akikben – ha nem is fenntartások nélkül de – megbízhatunk, noha ez a szó a politikai szótárakban nem szerepel. Ez csak az olyan érzelmes népek politikai szótárában szerepel, mint amilyen a magyar, de a bizalom nem politikai kategória. Három olyan embert látunk, akivel tárgyalni lehet, akivel bizonyos kérdésekben az együttműködés is elgondolható: Pozsgay Imrét, Nyers Rezsőt és Szűrös Mátyást. Nyers Rezső, a 68-as gazdasági reform atyja. Hogy bekerült a vezetésbe, ez gesztus abban az irányban, hogy a 68-as reformmal való kontinuitást megteremtse az új vezetés. Pozsgay Imre valódi nemzeti demokratává érhet. Még nem az egészen, de róla én személy szerint el tudom képzelni, hogy amiképpen a jezsuita aulikus nevelést kapott Rákóczi Ferenc egy pillanatban el tudott szakadni ettől az örökségtől, és a nemzet pártjára tudott állni, ahogyan a moszkovita bolsevik Nagy Imre egy pillanatban a lelkiismeretére tudott hallgatni, és nem a dogmákra, amelyek az ő gondolkodását is nyomasztották, és a népet tudta választani, nem a hatalmat, ugyanígy talán Pozsgay Imrét is felnevelheti az idő egy ilyenfajta metamorfózisra. Talán előtte még nyitva van egy efféle politikai kamaszkor. De jól tudjuk, ahhoz, hogy ez így legyen, nem elég látni ezt a lehetőséget, hanem követelni kell tőle, hogy induljon meg ezen az úton, és ezen az úton induljon meg, ne egy másikon.

Szűrös Mátyást talán a legkevésbé ismerik Nyugaton. Pedig neki döntő érdemei vannak abban, hogy az utóbbi években, de különösen az utolsó egy évben a nemzeti kisebbségek ügyében a magyar sajtó egészen más hangot üt meg, egyáltalán megüt valamilyen hangot. Hogy a nemzet köztudatába nemhogy bevonult, de szinte berobbant az erdélyi magyarságot fenyegető helyzet és egyáltalán az a tény, hogy a Magyar Népköztársaság, Magyarország – az anyaország – felelős a világon élő összes magyarért, és nem mondhat le arról, hogy az ő érdekeiket képviselje. Kétségtelen, hogy a nemzetiségi kérdés az, amiben leginkább észlelhető az új vezetés hivatalba lépése óta egy fordulat. De éppen az aradi találkozó figyelmeztet minket arra, hogy egyrészt ne becsljük túl ezt a fordulatot. Másrészt pedig árnyaltan nem lehet ma a vezetésről beszélni, hanem egyenként kell megnéznünk az egyes személyekbe vetett bizalmunkat, hogy mit lehet tőlük várni. A magyar kormány és a magyar vezetés ebben a pillanatban még mindig elfogadja azt a lehetetlen, nyilvánvalóan Moszkvából su-

gallt fikciót, hogy ez az ügy, az erdélyi magyarság ügye Romániának a belügye. Ne felejtsük el, hogy egy évvel ezelőtt is és végig a Kádár-korszakban ez volt a hivatalos magyar vélemény. Az előrelépés annyi, hogy most, az újabb fikció szerint, kétoldalú érdekeltség.

Ceașescu nem politikus a szó európai értelmében. Ez bebizonyosodott a 77-es nagyváradi–debreceni találkozókra, amelyeken Kádár János minden ígéretet megkapott arra, hogy a kisebbségi jogok biztosítva lesznek, és látjuk, hogy ebből egy percet, egy betűt sem tartottak be, és nem valószínű, hogy lehet bármiben is reménykedni a román–magyar kétoldalú tárgyalásokon, sőt, ellenkezőleg, ha ezek a tárgyalások folyamatossá válnak, az sajnos meg fogja bontani és csökkenteni fogja annak a nemzetközi összefogásnak, annak a nemzetközi fellépésnek az esélyét, amelyik besodorhatná az erdélyi magyarság ügyét a világ úgynevezett politikai közügyei közzé, besodorhatná az ENSZ elé, és nemzetközi politikai nyomást gyakorolhatna Ceașescura, ami számunkra az egyetlen lehetőség volna. Véleményem szerint ez az egyetlen esély. És ezen az úton kell most járni, ettől kaphatunk, még hogyha mégoly vékonyan is, de aktuális reményeket.

A távlatokat illetően persze egy ENSZ-határozat sem biztat minket különösebben nagy dolgokkal. Ahhoz, hogy Erdélyben magyaroknak egyenes gerinccel és felemelt fejjel és békességben élni lehessen, ehhez véleményem szerint nem kevesebb kell, mint az, hogy a román demokratikus köztársaság többpártrendszerű parlamentje egy új román alkotmányban biztosítsa a nemzetiségi kisebbségi jogokat. Márpedig ez az utópiák birodalmába tartozik.

El kell mondanom, hogy mi az, mik azok az elkerülhetetlen lépések véleményem és véleményünk szerint, amelyeket a magyar politikában el kell érnünk, miben áll az a fordulat, amelyet Magyarországon végre kell hajtani annak érdekében, hogy az eljövendő évtizedekben és évszázadokban az európai államok sorába számíthasson.

A Magyar Demokrata Fórum alapító levelében nagyjából a következő pontokat jelöltük meg. Nem ismerünk el semmiféle politikai privilégiumot vagy gazdasági privilégiumot, nem ismerjük el az MSZMP vezető szerepét a magyar társadalomban, elkerülhetetlennek tartjuk a többpártrendszerű parlamenti demokrácia megteremtését. Ez a demokrácia egyetlen valóságos formája. Minden más jelzővel ellátott formája: a „szocialista” vagy a „még nagyobb demokrácia”, meg a „még tovább fejlesztett demokratikus jogok” komolytalan megfogalmazások. A követelés a fennebb meghatározott valódi demokrácia kell legyen.

Azután fel kell szabadítani a gazdaságban a tőkét. Lehetőséget kell adni a gazdaság működésére, versenysemleges körülményeket kell teremteni az állami tulajdon, a magántulajdon és a külföldről beáramló tőke között. E nélkül nem lehet piacgazdaságot teremteni, piacgazdaság nélkül pedig nem lehet európai színvonalú magyar gazdaságot teremteni. Ha ez nem történik meg, akkor a magyarságon már egy demokrácia sem fog segíteni akár már tíz év múlva sem. Véleményem szerint.

Ahhoz, hogy mindezek a fordulatok megtörténhessenek, legelőször is szükséges 1956 újraértékelése, jogaiba való visszahelyezése és az átalakulás folyamatának az 56-tal történő folyamatossá tétele és ennek a kinyilvánítása. Szükséges az, hogy a magyar politikai vezetés magatartása radikálisan változzon meg nemzeti és a nemzeti kisebbségek ügyeiben, hiszen nyilvánvaló az, hogy addig, ameddig a magyar kormány nem kezdeményez nemzetközi fórumokon, addig akármilyen tekintélyes személyiségek, akármilyen független csoportok kezdeményezései is csak kis jelentőségűek lehetnek. Ezek a lépések megtörténnek természetesen az aradi csúcstalálkozó után. A Magyar Demokrata Fórum elnökségében kilencen levelet intéztünk az ENSZ főtítkárához, amiben arra kértük fel, hogy noha ezt a magyar kormány egy rosszul értelmezett szövetségi attitűdből kifolyólag valószínűleg nem fogja megtenni, az ENSZ mégis tűzze a napirendjére ezt a kérdést. Tehát a lépések megtörténnek, de nyilvánvalóan kellő súllyal a világban csak egy nemzeti kormány fellépése jelentheti ezeknek az ügyeknek a képviselőjét. Elkerülhetetlen az, hogy az emberi jogok érvényesüljenek, törvényes garanciákat kapjanak, elkerülhetetlen a sajtószabadság megteremtése. Elkerülhetetlen egy alulról építkező önkormányzati rendszer megteremtése. Elkerülhetetlen, hogy a jelenlegi központi költségvetési mechanizmus megváltozzon, méghozzá abban az irányban, hogy ezek az öngazgató közösségek rendelkezzenek a területükön létrejött jövedelmek egy jelentős hányadával, mint ahogy ez a világ bármelyik demokratikus országában így van, hiszen semmiféle más útja nincs annak, hogy a helyi politikáknak valódi tétjei támadjanak, és működő helyi demokráciák, helyi önkormányzatok jöjjenek létre. Elkerülhetetlen a piacgazdaság bevezetésével egy időben egy nagyon átgondolt, nagyon alapos és nagyon körültekintő szociálpolitikai program kidolgozása, hogy ne juthassanak tömegek, ahogy ez most történt, az elszegényedés, a lerongyolódás, a nyomorúság megszégyenítő állapotába. Elkerülhetetlen, hogy független szakszervezetek alakuljanak, mert a szakszervezetek feladata nem az, hogy a munkások ellenében képviseljék a kormány és a párt programját, hanem ennek pontosan a fordítottja, hogy a munkások követeléseit képviseljék a politikai vezetés ellenében.

Ezek azok a fő pontok, fő követelések, amelyek a Magyar Demokrata Fórum programját, de tulajdonképpen a többi független mozgalom programját is alkotják. A különbségek inkább hangsúlyeltérések, inkább a fontossági sorrendben mutatkozó eltérések és a politikai attitűd, a politikai radikalizmus mértékében mutatkozó eltérések.

Mi, a Demokrata Fórum vezetői úgy gondoljuk, hogy Magyarországon ma többről van szó, mint arról, hogy jelképes értékű gesztusokat tegyünk. Ma olyan programot kell adni, és egy olyan politikai magatartást, egy olyan politikai hangütést és egy használható politikai nyelvet. Nyelvújítási harc is lesz itt, hiszen abban a keverék vulgármarxista nyelvben, amelyet ebben a pillanatban a politika használ, benne vannak a legrosszabb magyar hivatalnoknyelvi hagyományok. Ezen egyszerűen ki sem lehet fejteni valóságos emberi viszonyokat, nem-

hogy el lehetne rendezni azokat. Tehát olyan nyelvet és programot kell adni, amelyik az emberek jelentős tömegei számára követhető.

Gondolom, hogy a radikális ellenzék nagyon tiszteletre méltó vezetői akkor tévednek, vagy akkor nem érznek meg valamit, amikor nem látják be, hogy nem ugyanabban a helyzetben van egy nemzetközileg ismert filozófus – akinek a nevét az európai sajtó forgatja, aki nyugati tanulmányutakra utazhat, nyugati ösztöndíjakat kap, Európa legjobb elméivel tanácskozik és van kapcsolatban –, mint amilyen helyzetben egy vidéki könyvtáros, egy vidéki tanár, egy bolti eladó, egy villamosvezető vagy bárki más található. Nem vállalkozhat ugyanannyira, nem tehet meg ugyanannyit. Ezen emberek számára nem követhető ennek a filozófusnak a tiszteletre méltó, demokratikus politikai radikalizmusa. Azt vettük észre, ezt el is mondtuk nagyon sok fórumon már, hogy Magyarország ebben pillanatban úgy tekint Budapestre, a fővárosában mozgolódó progresszióra, mint a szabadosságában követhetetlen politikai emigrációra. Mintha nem is Magyarországon történne mindez, hanem egy vagy két határral odébb. És az a véleményünk, hogy nem is járhatja át az egész országot, az egész népet megmozgató gondolat, amíg ez így van. Ezért is határoztunk úgy idén szeptember 3-án, hogy szervezetté alakítjuk a Magyar Demokrata Fórumot, amellyel tagsági viszony létesíthető, amely indulni fog a következő parlamenti választásokon, jelölteket állít az országos választásokon és a helyi tanács-választásokon egyaránt, és ilyen értelemben valóságos politikai alternatívát és valóságos politikai tevékenységet kíván és fog folytatni. Szeptember 3-a óta nem egészen két hónap telt el. Egy héttel ezelőtti adataim vannak, ezek bizonyos, hogy ma már nem felelnek meg a valóságnak, mert hihetetlenül gyorsak lettek az események. Egy héttel ezelőtt több mint négyszáz helyi csoportja volt szerinte az országban, ahogy a bemutatók szólnak. Az érdeklődés óriási, az aktivitás óriási. És úgy tűnik, hogy a politikai vezetésnek fel kellett adnia a korábbi mereven elutasító viszonyát a Demokratikus Fórumhoz, fel kellett adnia az emberek megfélemlítését, eltiltását a Demokratikus Fórum rendezvényeitől. Az elutazásom előtti estén a Magyar Televízióban Berecz János – éppen Berecz János – valami olyasmit mondott egy politikai fórumon, hogy egy koalíció kialakítását kell fontolgatnia a politikai vezetésnek. Koalícióra kell lépnie a független mozgalommal, nincs más választása. Nagyon-nagyon messze van ez a viszonyulás attól a néhány hónappal korábitól, amikor embereket azért zártak be, mert megfordultak a Magyar Demokrata Fórum rendezvényein. Úgy látszik, hogy a politikai vezetés lépésről lépésre hátrálni kényszerül. Ez persze egy kétarcú ajánlat, és nagyon meg kell fontolni, és egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy olyan feltételeket tudnak ajánlani, amelyek a független mozgalmak számára elfogadhatók. A Demokrata Fórum vezetői nevében annyit mondhatok, hogy azoktól az alapvető követelésektől, amelyeket az előbb vázlatosan ismertettem, a Fórum nem fog visszavonulni, ezek alapján hajlandó tárgyalni politikusokkal, mint ahogy felkeresett minket a Hazafias Népfront elnöke. Tapogatódzás folyik a szakszervezetek felől is. De csak ezek alapján vagyunk hajlandók tárgyalni. Mi a párttal

is tárgyalunk azon az alapon, hogy nem ismerjük el a vezető szerepét, nem ismerjük el a legitimitását, csak azzal az egy feltétellel ismerjük majd el, hogyha kiveszik az Alkotmányból azt a pontot, amelyik az ő törvénytelenységüket biztosítja, indul a választásokon, és szavának súlyát az elnyert szavazatok száma határozza meg. De ezen az alapon hajlandók vagyunk tárgyalni ma is.

Úgy gondolom, hogy most nem is mondanék sokkal többet ebben az inkább csak bevezetőnek szánt gondolatmenetben. De még egyetlen egy mondatot azért. Ebben a nagyon ellentmondásos, de azért különös helyzetben nem nagyon lehet tudni azt, hogy mi az, ami valóban meg tudott valósulni. De a viszony a jövőhöz mégsem lehet az, hogy majd meglátjuk. Mert ha nem csináljuk meg, nem fogjuk meglátni. Csak azt fogjuk meglátni, amit ma.

Köszönöm szépen a figyelmüket, és ha kérdések volnának, én azokra nagyon szívesen válaszolnék.

Első kérdező: Azt mondta, hogy megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Ez azt jelenti, hogy a magyar kormány hivatalosan elfogadta különböző csoportosulások pártokként vagy mozgalmakként való megalakulását? Hivatalosan bejegyzett mozgalom-e a Demokrata Fórum, és elismerték-e azt, hogy a mozgalom nem fogadja el a párt vezető szerepét?

Cs. D.: Nincs bejegyezve sehova a Magyar Demokrata Fórum. Nem is tettünk semmiféle kísérletet arra, hogy minket bárhova bejegyezzenek. Senkitől sem kértünk engedélyt. A független mozgalmak létezése egy joghézagra épül, arra, hogy nincsen törvényekben szabályozva, hogy az állampolgárok hogyan szerveződhetnek meg. Az Alkotmány kimondja az egyesülés és a gyülekezés jogát, de ezt nem értelmezi semmilyen törvény, semmilyen jogszabály, következésképpen ezek a mozgalmak alkotmányosnak mondhatják magukat, és nagyon nehéz törvényes érvekkel elvitatni a létezésüket. Úgy tudom, hogy sem a Szabad Kezdeményezések Hálózata, sem a Fidesz nem tett kísérletet arra, hogy bejegyeztesse magát. Hiszen hova jegyeznének be? Egyszerűen nem létezik olyan lista, ahova a független politikai mozgalmakat be lehetne jegyezni Magyarországon. Ezt a listát mi írjuk, és nem ők, tehát a bejegyzésnek nincsen különösebb jelentősége.

Ezek a mozgalmak pártkezdemények, és párttá fognak átalakulni. Ami a Magyar Demokrata Fórumot illeti, nem bizonyos, hogy egyetlen párt lehetőségeit hordja magában. De ez ki fog majd alakulni. Miközben deklaráljuk, hogy csak a többpártrendszer tartjuk elfogadható szervezetnek, ebben a pillanatban a Demokrata Fórum nem kíván párttá alakulni, és tudtommal a többi csoport sem egyelőre.

Vizsont Magyarországon most több fontos törvény előkészítése folyik. Ilyen az alkotmánymódosítás, a gyülekezési és egyesülési jogról szóló törvény, a sajtótörvény. A parlament a bős-nagymarosi vízlépcső miatt szegyenletesen lépő októberi ülése¹ előtt (október 5-én), már el is fogadta a nagyon fontos társasági

1 1988. október 6-7. között több civil szervezet tiltakozása ellenére az országgyűlés 317 igen szavazattal úgy döntött, hogy magyar környezetvédő szervezetek követelésére a bős-nagy-

törvényt. Ez aránylag feltűnés nélkül történt, mert mindenki a vízlépcsőre figyelt, és felháborodott miatta. A társasági törvény a gazdaságok létesítését azon szempontok alapján rendezi, amelyek a követelések során elhangzottak a magántőke szerepéről, a teljes versenysemlegességről, a külföldi tőke bevonásának a lehetőségéről. A törvény értelmében magánszemélyek korlátozott felelősségű társaságot vagy részvénytársaságot is alakíthatnak. Szövetkezhet egymással állami és magánvállalat. Magánszemély által alapított vállalat is kereskedhet külföldre, tehát export-import tevékenységet folytathat. Ezek nagyon fontos dolgok, csak Bős-Nagymaros árnyékában maradtak.

Mindezt azért mondom, mert a párt és a politikai csoportok az egyesülési jogról szóló törvény első szövegváltozatát néhány hónappal ezelőtt úgynevezett társadalmi vitára bocsátották. Ez a társadalmi vita egy furcsa intézmény Magyarországon. Tulajdonképpen arra való, hogy valamiféle demokratikus kontroll látszatát keltse. De a valóságban a legutóbbi időig mindez úgy folyt, hogy a szakértők kiültek erre a társadalmi vitára, meglehetősen agresszív hangon laikusnak nyilvánították a jelenlevő és vitatkozó valóban laikusokat egyébként, mert az országban tényleg laikusok élnek. Persze demokráciában az övék lenne az ország, hiszen ők tulajdonosok. Ezek a társadalmi viták azonban megváltoztak kissé az utóbbi időben. A független mozgalmak az egyesülési-gyülekezési törvénnyel kapcsolatban írásban is kifejtették az álláspontjukat, és ennek hatására és a társadalmi tapasztalataik alapján az igazságügy-miniszter helyettese, aki ezt a törvényhozó bizottságot vezeti, nyilvánosan bejelentette, hogy az egyesülési törvénybe utólag felvették azt a pontot, amelyik expressis verbis lehetővé teszi, hogy ne csak egy párt létezzen Magyarországon.

Egyébként lehetséges, hogy egy politikai vígjáték fogja megnyitni a magyar pártok alakulásának a sorát, tudniillik hírek szállnak arról, hogy kommunista párt készül alakulni Magyarországon (általános nevetés). A Kádár bukásával nyilván kádereinek egy része is ki lesz seperve a Központi Bizottságból, a Politikai Bizottságból, országgyűlési tisztségeket veszítettek el, és éppen a parlament egyik volt alelnöke, bizonyos Cservenka Györgyné a vezetője állítólag a kommunista párt szervezkedésének, amit a revizionista MSZMP-ellenes éllel kívánnak létrehozni. S ha ez vígjáték lesz is, a kommunista álláspont az, hogy több pártnak kell lenni. Ez a dolog valóban benne van a levegőben most. Ennek a törvényjavaslatnak a módosított szövege az országgyűlés decemberi ülésén lesz előterjesztve, éspedig abban a formában, hogy tartalmazni fogja a politikai pártok alakítását engedélyező, lehetővé tevő pontot. A hatalom ezzel érvel most már, de minden fronton észrevehető, hogy az ideológiájuk teljességgel összeomlott. Arra egy magára adó ember már kísérletet se tesz, hogy az egypártrendszerű szocializmus ideológiáját, szellemiségét próbálja védeni, és azt merje

marosi vízlépcső 1985-ben felfüggesztett építkezését folytatni kell. Egy másik országgyűlési határozat értelmében Magyarország csak 1989 őszén hagyott fel végleg a nagymarosi duzzasztó és erőmű építésével.

állítani nyilvánosan, hogy az egypártrendszer a szocializmus egyetlen lehetséges formája. Persze azt mondják, mint ahogyan harminc éven keresztül tulajdonképpen tették, hogy igen, igazatok van, de most kétségtelenül olyan a helyzet, hogy ezt a célt nem lehet teljesíteni. Aczél György tizenöt éven keresztül fújta ezt éppen Erdéllyel kapcsolatban, amikor Illyésék és Csoóriék követelték, hogy meg kell szólalni, mert a magyarság veszélyben van. Azt mondta: Igen, igen, igazatok van, de most olyan a helyzet, tudjátok, most Moszkvából jött valami, most pártértekezlet lesz, most pártértekezlet volt, most éppen nincs pártértekezlet, tehát ezért nem lehet.

Pedig ilyen nincs, hogy a helyzet nem alkalmas. A többpártrendszert nem az MSZMP fogja megteremteni, hanem majd akkor fog létrejönni, amikor a társadalomban megérik erre az idő. Nem biztos, hogy ez alkalmas lesz az MSZMP-nek, de nagyon sajnáljuk.

Második kérdező: Mindenekelőtt abból a természetes tényből kell kiindulnunk, hogy magyarok vagyunk. Erdély is Magyarország volt annak idején. Ma Ceaușescu uralja, aki a népek, a nemzetiségek jogaival szemben áll. Erdély még a török időkben is magyar haza is volt. Ma a magyar államnak kell a világ illetékes bíróságainál követelni az ottani magyarok jogait. Örvendetes, hogy ma vannak Magyarországon olyan mozgalmak, amelyek ellene vannak az ezzel kapcsolatos hallgatásnak. Sok sikert kívánok önöknek, és kérem, hogy ne hagyjuk a hegedűt szétszakadni teljesen. Ez ellen tenni kellene.

Cs. D.: Önnek teljesen igaza van, és úgy gondolom, hogy a magyar kormánynak kötelessége minden lehetséges nemzetközi fórumon ezeket a kérdéseket felvetni. Az egyik ilyen hely lehetne a varsói szerződés politikai tanácskozó testületének az ülése, ahol ott ül Ceaușescu is, és mindjárt kéznél van, hogy válaszolhasson a kérdésekre. Ott problémáinkat fel kellene vetni valóban. Nem tesszük.

Persze ha ott megtennénk, ez lényegében azt jelentené, hogy a Varsói Szerződés politikai tanácskozó testületére számítana, végül is Moszkvában bízna a magyar politika. Moszkvában még akkor sem lehetett elképzelni vagy különösen elvárni azt, hogy egy nemzetiségek elnyomására épülő birodalom haladó jelleget nyilvánítson nemzeti kisebbségi ügyekben, amikor még nem volt lett-litván népfront, mint ma. És ne felejtjük el, a hárommillió besszarábiai románt a Szovjetunióban, akiket már románoknak se hívnak, és ha Gorbacsov figyelmét az erdélyi magyarság helyzetére felhívjuk, akkor Ceaușescu visszafelel, hogy: na és a besszarábiai románság? Következésképp a helyzet nem szorgalmazza, hogy ez a párbeszéd elkezdődjön, és nyilvánvaló, hogy Moszkvára ebben az ügyben nem lehet számítani. Erdély ügyében tehát csak egy erős és demokratikus Magyarországon lehetne bízni, ha meg lehetne azt teremteni, valamint a nemzetközi közvéleményben, ami ebben az esetben a Nyugatot jelenti, mert Moszkva nem érdekelt.

M. k.: Nyugati bíróságokon nem csupán az erdélyi, hanem a csehszlovákiai helyzetről is szólni kellene. A többségi népek eredetileg szintiszta magyar területeket ott is birtokolnak, és ott is folyik a nemzetiségi jogfosztás. Ezért Ma-

gyarország a kisebbség érdekében elvi alapon ugyanolyan joggal fordulhatna a nyugati bíróságokhoz.

Cs. D.: Teljesen egyetértek.

Harmadik kérdező: Annak, hogy Grósz Károly lemondott a miniszterelnöki funkciójáról, nem az lehet a háttere, hogy ő, mint hithű kommunista nem állhat ki ezekben a kérdésekben?

Cs. D.: Grósz Károly lemondásában nincsen semmi rendkívüli, mert amikor pártfőtitkár lett, ez előre látható volt. Ezt a kettőséget nem lehet sokáig fenntartani. Persze Grósz Károly gyenge vezető. A vezetői gyengeség következménye az is, hogy a szabadságra törekvő Magyarország gazdasága csődbe ment. Az első adózó év Magyarországon 1988 lesz az új adórendszer szerint. Az emberek valójában csak jövő januárban fogják megérteni, hogy mit is fogadtak el az ő parlamenti képviselőik.

Egy hang: Sajnos.

Cs. D.: Olyan pánik fog kitörni az országban, olyan egzisztenciális pánik, amelyik radikálisan meg fogja változtatni a hangulatot. Azonkívül a költségvetési deficit óriási lesz. Le kell állítani egy csomó veszteséges nagyipari üzemnek az állami dotációját. Le kell állítani egy csomó ráfizetésesen működő bányát. Mindebből sztrájkok lesznek, és az ezek nyomása a kormányra nehezedik. Grósz Károly egy sasszé lépéssel valószínűleg Pozsgay Imrének próbálja ezt átpasszolni. Feltehető, hogy Pozsgayt fogják felkérni a miniszterelnökségre, mert órála lehet a leginkább elképzelni, az ő logikájuk szerint, hogy van annyi hitele Magyarországnak, hogy a magyar nép előtt, hogy ezt a balhét el tudja vinni. Viszont azt tanácsoljuk Pozsgaynak, csak akkor fogadja el a miniszterelnöki széket, ha tabula rasát teremthet. Ha előtte pontosan rámutathat arra, hogy mi idézte elő ezt a gazdasági összeomláshoz vezető helyzetet, kik idézték elő, és ezzel szakít, ettől elhatárolja magát, és tabula rasát teremt. Akkor is szörnyűségesen nehéz dolga lesz. Ha minden megtörténik egy szükséges gazdasági fordulat érdekében, ha valamennyi politikai akadály elhárul, ha minden törvényes lehetőség a rendelkezésre áll, ha a szükséges racionális gazdasági lépések ebben a pillanatban megtörténnek, akkor némely vélekedés szerint olyan tíz-tizenöt évre van szükség ahhoz, hogy Magyarországon egy minőségében más gazdaság jöhessen létre. Ezért nyilvánvalóan csak egy olyan politika, csak egy olyan kormányzat, csak egy olyan hatalmi szerkezet tudja ezt a változást végrehajtani, amelyiknek van a magyar nép előtt hitele. Ezért ők bizonyosan rá fognak kényszerülni, hogy megosszák a hatalmat a független mozgalmakkal, de nem látzólagosan és nem visszaverve és nem átejtésképpen, hanem azért, mert más-különben egyszerűen nem lehet megcsinálni azt, amit elkezdünk. De mondom, Grósz Károlynak a miniszterelnöki funkcióról való lemondását elsasszézásnak látom ebben a pillanatban. Utána fog ki derülni, hogy milyen politikai stratégiát választ magának.

Negyedik kérdező: Említette, hogy a Grósz Károly Ceaușescuval való találkozása szégyenletes módon zajlott le.

Felteszem a kérdést, hogy 1956 után, egészen addig, míg Köpeczi Bélának nem jelent meg az úgynevezett Erdély történelme, mit tett a magyar társadalom, a magyar írók az ifjúság méltó felkészítésére?

Köpeczi Bélának, aki tudomásom szerint Csíkszeredában született, szintén problémája volt Erdély. Felébredt végre valaki, aki írjon róla. Megjelent a Szovjetunióban egy úgynevezett igazi magyar történelem. Pár ezer példány. Megjelenése után Románia fölvásároltatta az egészet, mert ott valakit egy kicsit ijesztette az Erdély-probléma. Megvásárolták, Magyarországon senki se ismeri ma. Az Erdélyben élő magyar költők, Kányádi, Szócs és mások versei voltak az előfutárai annak a valaminek, amit most Erdély várt. Most jön a nagy kérdés. Ha Kádárnak 77 és 82 közötti sok eredménytelen találkozója volt Ceaușescuval, akkor elvárhattuk-e azt, hogy Grósz Károly előtt az első találkozáson Ceaușescu meghajoljon? Ebben a hatalmi harcban – Pozsgay, Berecz, Grósz Károly – s a gazdasági bonyodalomban, ami Magyarországon van, mennyire fogja az embereket érdekelni Erdély sorsa? Talán éppen a legrosszabb pillanatban vagyunk, hogy Magyarországon éppen most kezdjünk beszélni Erdély sorsáról.

Cs. D.: Már ez több kérdés volt, de nem baj, emlékszem mindegyikre. Ami Köpeczi Bélát illeti, azért arra emlékeztetek, hogy ő volt az, aki Csoóri Sándort egy év szilenciumra ítélte, amiért Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéhez előszót írt. Tehát 83-ban Köpeczi nem volt olyan nagy harcosa ennek az ügynek, sőt, megbüntette azt az író, aki már akkor is a nagy harcosok közé tartozott. Nem hogy nem tartom vitathatónak azt, hogy a magyar írók tettek valamit a kisebbségi gondok ismertetéséért és felkarolásáért, hanem azt állítom, hogy egészen a legutóbbi időkig szinte kizárólag a magyar írók tettek valamit. Csoóri Sándor volt az egyszemélyes magyar külügyminisztérium erdélyi ügyekben. Meg lehet kérdezni ezt az erdélyiektől, meg lehet kérdezni akár az említett Kányádi Sándortól s másoktól is. Ezt nem tartom vitathatónak. És Köpeczi Béla, bár valóban ő szerkesztette az *Erdély történetét*, de kultuszminiszteri működésében egyéb mai műveket nem ő szerkesztett, hanem történészek. A miniszter egyetlen mozdulatán nem volt észrevehető az, hogy ő valamiképpen aggódna Erdély sorsáért.

Amikor Csoóri szilenciumát bejelentették, én is ott voltam, mint a Fiala Írók József Attila Körének vezetője, a tagja voltam a Szövetség elnökségének. Köpeczi bejelentette tehát, hogy Csoórit egyéves szilenciumra ítélték. Azt kérdeztük tőle, hogy hogyan képzelte ezt, és miért. Ma már a diplomáciai nyomásra foghatjuk. Miért nem feleltük azt a románoknak – kérdeztem tőle –, ha már nem tudták visszautasítani a diplomáciai reflexiót, miért nem felelték azt, hogy „Kedves román elvtársak. Önök a mi álláspontunkat – a mi szégyenletes álláspontunkat, zárójelben jegyzem meg – a nemzetiségi kérdésben jól ismerik. Ezt most újfent megerősítjük. Ami olvasható a Duray-előszóban, az nem a mi véleményünk, hanem a Csoóri Sándor véleménye. Hogyha vitatkozni akarnak vele, keressék fel, és vitassák meg ezeket a kérdéseket. Miért nem lehet ezt válaszolni a román diplomáciának, kérdezem én. Miért kellene felelősséget vállalnia egy író véle-

ményéért a magyar politikának, és miért kellene felelősséget vállalnia a magyar politikáért egy írónak akkor, amikor a véleményét megmondja?” Köpeczi Béla erre csak köhécselt, és azt mondta, hogy magának történetfilozófiai értelemben tökéletesen igaza van, de ez a gyakorlat nem jó. Hát ennyit Köpeczi Béláról és az írókról.

Hogy mit lehet tenni Erdélyért. Nem tudok válaszolni a kérdésre akkor, hogyha azt kívánja, hogy ismertessem egy olyan politikai akciónak a tervét, amelyik biztosan azzal az eredménnyel fog járni, hogy az erdélyi magyarság sorsán jelentősen javít, ami biztosan azzal az eredménnyel fog járni, hogy leáll a falurombolási program, ha azt eredményezi, hogy visszakapjuk az egyetemet, a középiskolákat. Nem tudok olyat mondani, amelyik biztosan ezzel az eredménnyel fog járni. Senki se tudja. Egy-egy ilyen kérdést feltehetünk bárkinek. De rögtönzött válasszal megcsalni magunkat értelmetlen dolog, mert nagyon eszköztelenek vagyunk, és nagyon tehetetlenek.

Ami azt a részét illeti a kérdésnek, hogy Magyarországon ma megosztottság van, és ez kedvez Ceaușescunak. Abban az értelemben nincs megosztottság Magyarországon, hogy az Ceaușescunak kedvezne, hiszen a kormány és a független mozgalmak tulajdonképpen egyetlen egy kérdésben tudnak elvi egyetértésre jutni. És ez éppen a nemzeti kisebbségek ügye. Ez egy alig elkezdett gyakorlat, de közös terület. Elveken azonban nem vitázunk. Azon nincs vita, hogy a nemzeti kisebbségek megmentésére kell törekednünk, és valamiképpen arra kell készítenünk a többségi nemzeteket, hogy a számukra elfogadható életkörülményeket garantálja. Ezen nem vitatkozik velünk ma egyetlen hivatalba lépő sem, legfőnnebb mást tudnak elhinteni, mást tartanak lehetségesnek és mást lehetetlennek. Ceaușescuval kapcsolatban Magyarországon nincs ilyen természetű megosztottság. Természetesen tudom én, hogy mire gondol, és abban teljesen igaza is van, mert tudjuk, hogy 1956-ban a románok azonnal jelentkeztek. Ők nagyon szívesen rendet csinálnak katonailag Magyarországon, és amikor a mostani demokratikus progresszió és a kormány harca ilyen síkokra terelődik, abban a pillanatban megint ott lesz jelentkezőnek Ceaușescu. Egy pillanatnyi kétségünk sincsen, sőt, annak, hogy mi el akarjuk kerülni a migrációztatást, el akarjuk kerülni az összeütközést, el akarjuk kerülni az utcai és a fegyveres harcot, annak az egyik nagy motívuma éppen ez. Mert tudjuk, hogy akkor előbb fog megérkezni a román katonaság, mint az orosz. Ez teljesen nyilvánvaló.

Grósz Károlyról is kérdezett, az ő aradi találkozáson való szerepléséről. Nyilvánvaló, hogy nem ért el eredményt. A kérdésem az, hogy miért ment el? Elmegegy egy komoly politikus egy olyan tárgyalásra, amitől nem lehet várni semmit? Amin ő nem nyerhet semmit, amin csak veszíthet, mert éppen ő szabadítja ki politikai indokú nemzetközi elszigeteltségéből azt az országot, amelyikkel konfliktusa van. Éppen ő nyitja meg neki az elszigeteltségből való menekvés aranyhídját ahelyett, hogy az elszigetelésén dolgozna. Aztán tudni kell, hogy eredménytelenül tárgyalni is nagyon sokféleképpen lehet. Például úgy, hogy a tárgyaló

partner ismerteti, hogy milyen alapon óhajt tárgyalni. A kívánságaim ez, ez, ez, ez, ez. Önök erről hajlandók tárgyalni, vagy nem? Nem? Jó. Köszönöm szépen. Viszontlátásra. És fel kell állni az asztaltól vagy hét óra múlva, vagy tíz perc múlva. Ez egy komoly politikai magatartás. És akkor nem lenne lefegyverezve lelkileg az erdélyi magyarság, hogy lám, Grósz Károly is eladta őket, s aztán a nemzetiségi szövetség vezetője is, amikor nyilatkozatban ítélte el a „nagyszerű” településfejlesztési program magyarországi bírálatát. Ebben a pillanatban az erdélyi magyarságot elárulták a saját vezetői, elárulta a magyar vezetés, ezért nincs, akiben bízson, és a teljes lelki lefegyverzettség állapotában van.

Aztán hazajön Grósz Károly Aradról, és megáll a szegedi televíziónál, és ott ad egy interjút az egyik riporternek. Én nem akartam hinni a szememnek, és nem akartam hinni a fülemnek. Grósz heherészett! Heherész, vihorász, és közli, hogy újra beindul a magyar-román történész vegyes bizottság működése. A faluprogramra Ceaușescu azt mondta, hogy az belügy, és hát akkor itt ugye nincs mit tenni, ezt ugye tudomásul kellett venni. A Dacia-kooperációban jelentős előrelépések történtek. Ez egyszerűen lehetetlen. Lehetetlen üzlettárs-politikai magatartás. Amikor két ország közötti viszonyban ilyen kulcskérdés van, akkor nem lehet tizenöt műnapirendet tárgyalni részletesen és nagy terjedelemben, és nem lehet, hogy a kiadott közös közleményként Ceaușescu szövege szóljon három minősíthetetlen sorban akkor, amikor nincs más kérdés, nem lehet más kérdés, amikor mindent ennek kellene alávetni.

Mi, a Demokrata Fórum szervezői már a nyár elején küldtünk egy levelet Grósz Károlynak. Azt követeltük tőle, hogy mondja fel a magyar-román barátsági szerződést. Mert ilyen szerződés nem lehetséges. Juttassa kifejezésre a magyar kormány azt, hogy nem szövetségese annak az államnak, amely a magyarságát akarja megsemmisíteni, majdnem hárommillió embert. Hogy lehet szövetségese két ország ezen az alapon? És ebből semmi nem jelent meg a találkozón. (*gúnyosan*) Inkább az, hogy a pártok közötti kapcsolat egy kicsit lanya, azt majd fel fogjuk élénkíteni, egymást kölcsönösen tájékoztatjuk gazdasági kapcsolatokról, gazdasági kooperáció lesz, és melleleg beszélgettünk az erdélyi kisebbségről is.

Minősíthetetlen Grósz Károly egész eljárása. Na nem azért, mert nem ért el eredményt. Hiszen tudtuk, hogy nem fog eredményt elérni, hanem hogy miért ment el a találkozóra? Ő is tudta, hogy nem fog eredményt elérni, de ha már elment, miért nem tudott méltósággal képviselni? Azért, mert erre alkalmatlan ember.

Ötödik kérdező - Polgáry Sándor mérnök, aki huszonnyolc éven át - e találkozó idején is - a Göteborgi Magyar Egyesület vezetője volt: Két meglehetősen magvas kérdésem van. Az első kérdés periferiálisan érinti a mai témát, a másik kérdés pontosan a közepébe vág. Az első kérdésemet már feltettem Csurka Istvánnak is, amikor márciusban itt volt. Nem tudott rá válaszolni. Ha neked sincs használható válaszod, kérlek, mondd meg, elvégre is a kérdés olyan és meglehetősen szokatlan, amire az ember nem tartja a zsebében a választ.

Az első kérdésem a következő. Ismerjük a Magyarország jelenlegi katonai helyzetét, kapacitását, hadseregének a minőségét satöbbi. Tudjuk, hogy körülbelül hány főnyi hadsereget tart, mennyi katonája van kiképezve tartalékosan. Tudjuk, hogy a felszerelése annak alapján minősíthető, hogy a szovjet hadsereg által már többé-kevésbé nem használt másodrendű felszerelést kapja meg. Ésatöbbi, ésatöbbi. A Kárpát-medencei fejlődés ismeretében az ezredforduló tájékára körülbelül az lesz a helyzet, hogy a világban szaporodó szlovákság, amely mindent és mindenkit magába óhajt olvasztani, és amellet produkálja a gyerekeket futószalagon – a magyarsággal nagyjából ugyanabba a nagyságrendi kategóriába tartozik, ami azt jelenti, hogy ötmillió szlovák fog szemben állni tízmillió magyarral, hiszen az ország lakossága lassan, de érezhetően csökken.

Cs. D.: Csak kilencmillió magyar.

Polgáry Sándor: Ez már ugyanaz a nagyságrendű. Hozzáteve, hogy a szlovákság a hegyekről lefelé iparkodik, a magyarságnak viszont egy ilyen lefelé áramlónak kell ellenállni. A szélső értékekben beszélek. Egy nem lehetetlen s a jövőben bekövetkező katonai helyzetek egyikére kérdezek. Van-e a jelenlegi magyar hadseregnek olyan kvalitása, hogy például egy ilyenfajta fenyegetést a nemzet létének komolyabb veszélyeztetése nélkül vissza tud utasítani?

Ebben a komplexumban a másik kérdés: Tekintve az általános politikai konstellációt, nem valószínű, hogy egy ilyen helyzet belátható időn belül bekövetkezessen, mert hiszen ott áll a szovjet hadsereg, mint ennek a területnek a rendőri csapata. Orosz nem tűr el ilyesmit a szomszédságában. Azonban mivel senki se elég okos ahhoz, hogy akár öt esztendőre előre is megjósolhassa a világpolitika fejlődését, nem lehet kizárni a lehetőségek közül olyan helyzetet, hogy egy adandó pillanatban, amikor a szovjet ellenőrzés e fölött a terület fölött meggyengül, a Kárpát-medencei dühök egymásra feszülése következtében nemcsak határincidensek, hanem ezt jóval meghaladó mértékű katonai akciók is fenyegethetik a magyar csonka országot.

Tehát a kérdésem összefoglalva: ismerve, hogy mennyire harmadosztályú módon képezik ki ma a magyar hadsereget, útépitéstől kezdve krumpliszedésig mindenre használják, s csak a katonai kiképzés tekintetében van a béka sötét feneke alatt, vajon gondolkozik-e azon az ország jelenlegi, bármelyik politikailag gondolkodó rétege, hogy mi lehet ennek a távlati következménye.

Ez volt az első kérdésem. Itt megálllok, a másodikkal majd bevárom, amíg válaszolsz.

Cs. D.: Gondolom, Csurka István kicsivel régebben lehetett itt, valószínűleg azért nincsenek más információi a magyar hadseregről. Én a hetvenes évek végén szereltem le, és akkor az a benyomásom volt, hogy nem egy ütőképes hadseregbe voltam bevonultatva. Nem vagyok szakértője ezeknek az ügyeknek, és nincsenek információim arról sem, hogy milyen a román, a cseh vagy a szlovák hadsereg, de az bizonyos, hogy az egyes országok katonai ütőképessége különböző. Annyira feltűnő különbség volt a gyakorlatokban részt vevő orosz csapatok és a magyar csapatok között szinte mindenben, hogy az már-már meg-

szégyenítő volt. Gondolom, azért, mert a magyar hadsereg nagyon rossz állapotban van. Alig képes egy támadásnak ellenállni. Ugyanakkor azt is mindannyian tudjuk, hogy a magyar hadsereg tisztikarának a mérvadó része hosszú távon nem lehet más, mint az, amely a Szovjetunióban végzett. Ha az ember arra gondol, hogy hogyan lehetne, kellene tenni a magyar hadsereg ütőképesége érdekében, akkor azt gondolom, hogy először is meg kellene újítani a mostani hadiipart, amelyik hozzájárul a hadsereg technikai felszereltségéhez.

A haditechnikai ügyekhez nem értek, de azt tudom, hogy ebben a pillanatban a magyar fiatalságnak nincs olyan erős magyarságtudata, nincsen megfelelő hazafias öntudata, mert az országot a számára az a vezetés jeleníti meg, amelyikkel nem tud közösséget vállalni, és amelyik számára csak olyan perspektívát tud nyújtani, hogy az életben szükséges minimális feltételeket nem tudja belátható időn belül elérni.

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy a hadsereg morális állapota körülbelül mindig olyan, mint az országé. Tehát nagyon rossz.

P. S.: A másik kérdésem rövidebb távlati jellegű, és azt hiszem, erre konkrét választ tudsz adni. A magyar politikának – mondjuk a múlt század szabadságharca óta számítom – gyakorlatilag minden korszakban voltak olyan vezetői, akik nem csupán cselekedtek, de a cselekedeteikért a felelősséget is vállalták, s ez többüknek az életébe került. Batthyány Lajos, Tisza István, Bárdossy László, Teleki Pál, aztán a nagy nulla, a második világháború után majd Nagy Imre. Ezek közül az emberek közül többen tévedtek is a politikájuk és cselekedeteik bizonyos vonalán, de mindegyikük vállalta a felelősséget azért, amit tett. A kérdésem konkrétan a következő: Hogy látjátok otthon a helyzetet a jövő alakulását illetően? Van-e egyáltalán az országban ma politikailag valamit számító emberek között egy olyan együttes, amelyik a magyar sors, mondjuk, demokrata irányba, szóval számunkra kedvező irányba fordulása alkalmával erkölcsi felelősségvállalási képessége tekintetében elég erős ahhoz, hogy egy ország kormánya mögé odaállhasson, és azt felelősen irányíthassa? Vagy pedig nincs?

Cs. D.: Röviden válaszolok: ennek a megteremtésén dolgozunk. Van ilyen tekintélyű politikai személyiség. Arra utaltam már, mikor Pozsgay Imréről és az ő lehetséges damaszkuszi útjáról beszéltem. Reméljük, hogy el fog jutni Damaszkuszba, sőt, őt egy olyan embernek látom, akiben működik a nemzeti lelkiismeret. Megszűnt tényező lenni a politikában, de nem marad hatás nélkül, mert az az önbizalomvesztés, az az erkölcsi lezüllés és erkölcsi összeomlás, ami ma az országban észlelhető, az még egy olyan vereséggel sem magyarázható meg egymagában, mint amilyen az 56-os forradalom veresége volt. Ha ezt az erkölcsi lezüllést nem tudjuk megfordítani, akkor baj van.

Hatodik kérdező: Sok magyar él az ország határain kívül. Most mindenekelőtt az emigrációra gondolok. Hogy látod, miként alakulhat az otthoniak és a világban szétszórta kapcsolata?

Cs. D.: Az anyaország, a kisebbségek és a szórványok között a természetes viszony az volna, hogy az anyaország támogatja, tartja a kapcsolatot, védelme-

zi, nemzeti öntudatukban erősíti őket. A sors különös szeszélye folytán most úgy alakult az anyaország és a nyugati emigráció viszonya, hogy sokkal inkább az emigráció volt abban a helyzetben, hogy támogatta a magyarországi demokratizmust és nemzeti törekvéseket. Segített nyugati publikációs lehetőségekkel, ösztöndíjakkal, előadó körutakkal, de azért azt tudnunk kell, hogy nem ez a természetes viszony. Olyan magyarságban kell gondolkodnunk, amelyiknél az anyaország adni tud, és nem koldulni jár. Ez nagyon fontos kérdés. A Demokrata Fórum a közeljövőben, a jövő évre mindenképpen tervez egy fórumot, egy tanácskozást a nyugati magyarság és az anyaország kapcsolatáról. Nem Magyarországon, hanem valahol Ausztriában, hogy még az is részt vehessen rajta, aki egyelőre nem hajlandó beutazni Magyarországra, vagy nem biztos abban, hogy megteheti azt. Ezen a tanácskozáson, amelyikre szeretnénk meghívni az emigráció minden területi képviselőjét és minden gondolati-eszmei árnyalatát, azt a kérdést kell felvetni, hogy hogyan lehetséges egy olyan világméretű magyar munkamegosztás, nemzeti összjáték kialakítása, amit – és ezt minden él nélkül mondom ezúttal – enyhe irigységgel szemlélhetünk a világ ifjúságának a működésében. Ilyen összjáték talán nincs is több a világban. A határok felett valami közös működik, ami az emigráció köreiben jobban érezhető, mint a mi köreinkben. Valami ilyenféle értelemben gondoljuk mi vagy képzeljük el egy nemzeti munkamegosztás kialakítását. Ennek az első feltétele 56 újraértékelése és tisztázása idővel. Ezt el is lehet kezdeni. Az emigráció fogja azt kialakítani. Ennek a feltétele egy olyan Magyarország megteremtése, amelyikre haza lehet települni. A kötődés helye nem csak az emlékeken és a származáson nyugszik. Kell legyen és lesz is olyan magyar gondolat, amelyik gazdasági területeken, a politika területén, a különböző országok politikájának a befolyásolásában adhat magyar feladatokat a magyar emigrációnak. Erre vannak már példák. Nagyon nagy része van az amerikai szenátus Romániát elítélő határozatában Veres Bulcsúnak, aki tőlünk minden tájékoztatást megkapott, ő pedig tájékoztatta Christopher Dodd szenátort, aki az amerikai külügyi kapcsolatok bizottságában a Kelet-Európával foglalkozó osztály vezetője volt.

Az egyik lehetőség tehát egy olyan együttműködés, egy olyan összjáték, ami nem nosztalgia és nem bővli, hanem a mai magyar érdekek szolgálata.

A másik most, hogy új feltételei támadtak Magyarországon a gazdasági társulásnak, nyilván az is ki fog alakulni, hogy hogyan tudnak a gazdasági kapcsolatok megerősödni az emigráció és az anyaország között. Itt nem is folytatom tovább, mert nem akarom részletesebben elmondani, miről fog szólni az az ausztriai tanácskozás.

(Az előadást magnóra vette és a felvételt szövegbe öntötte: Tóth Károly Antal.)

Utószó: Csengey Dénes író és politikus volt. Több különböző munkahelyen és szakmában dolgozott, majd az egyetem elvégzése után – 1983-ban – az írói szabadfoglalkozást választotta. Részt vett a monori és lakiteleki ellenzéki találkozókön, és egyike volt 1987-ben

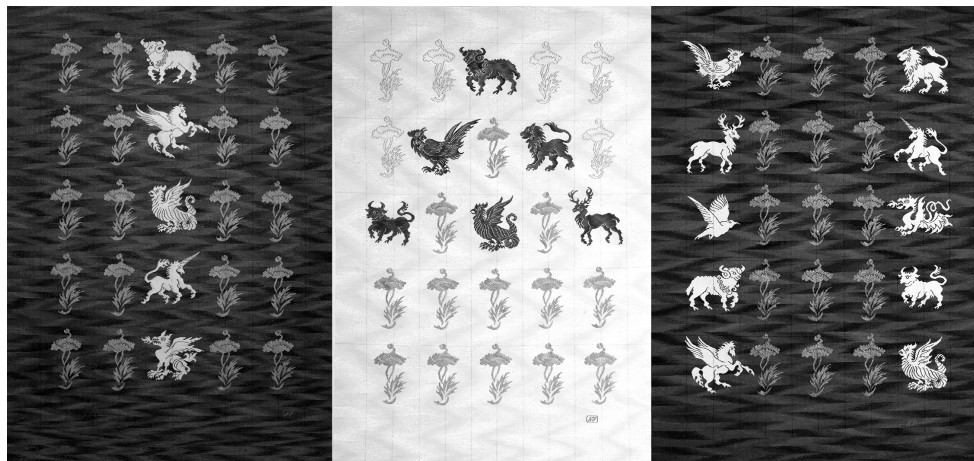
a Magyar Demokrata Fórum megalapítóinak. 1990-től országgyűlési képviselő. 1991 áprilisában, harmincnégy éves korában korai szívinfarkus halálra halt meg.

Csengey Dénes immár 29 éve, 1988 októberének második felében tartott előadást Göteborgban. Az itt közölt előadása a magyarországi kezdeti változások reményekkel, sőt hitteli sodrásában született, és izgalmas történelmi és ideológiai keresztmetszete annak a kornak. Akkor még nem lehetett tudni, hogy a Magyar Demokrata Fórum egy idő után felbomlik, majd teljesen meg is szűnik. Az ellenzéki csoportok közötti nézetkülönbségekből pedig még nemigen sejlett ki, hogy az eredetileg kommunistaellenesnek mutatkozó, a „demokratikus ellenzék” által létrehozott Szabad Demokraták Szövetsége később a posztkommunistákkal szövetkezve jelentősen hozzájárul az ország tönkretételéhez.

A magyarságukat megelőző nemzeti politikusok a „rendszerőáltlaskor” még úgy hitték, hogy a Szovjetunió megszűnésével egy minden polgárt gyámolító népi kapitalizmus váltja fel a bolsevik diktatúrát. Nem sejtették, hogy a „liberális demokrácia” hamis jelszavával a nemzetek vérét szívó és megszüntetésükre törekvő idegen pénzügyi hatalmak nyernek korlátlan szabadságot a világ kiszípolozására.

A Fidesz (a Magyar Polgári Néppárt) 1984. március 30-án alakult meg, azon a napon, amikor családommal – Erdély után – végleg elhagytuk Magyarországot is. Ez a párt kezdeti baloldali vonásait mellőzve végül valóban nemzeti és kereszténybarát politikai erő lett. Ez akkor is igaz, ha tökéletes dolgok nincsenek a földön, és így az erkölcsös egyének és csoportok egész társadalmakat nem igazán tudnak tisztességgé tökéletesíteni.

Tóth Károly Antal

TÓTH KÁROLY ANTAL (1942) esszéíró, az *Ellenpontok* (1982) című szamizdat kiadvány egyik szerkesztője. Svédországban él.